

henholdsvis Henrik Stangerups *Vejen til Lagoa Santa* og João Guimarães Rosas *Djævelen på vejen*.

Hvis Ringgaard er meget inspireret af Casey, indtager han imidlertid også en kritisk position i forhold til det, som Claude Lévi-Strauss har betegnet som fænomenologiens tendens til at lægge for stor vægt på kontinuiteten mellem erfaring og virkelighed. Problemet er, at virkeligheden (stedet) altid er medieret, at vores erfaring af virkeligheden (stedet) altid er medieret, for eksempel af et kort. I en analyse af kortet som en repræsentationsform anvender Ringgaard nogle scener fra Akira Kurosawas *De syv samuraier* til at illustrere pointen om diskontinuitet mellem erfaring og virkelighed: "Kortets perspektiv modsættes nærbilleder i frøperspektiv af mudder, rikoletterende regndråber, løbende ben og døde kroppe. Sådan spiller Kurosawa på hele skalaen fra kortets uden for stedet til kroppenes inden i stedet; men han viser også at der er en verden til forskel. [...] Kurosawa demonstrerer kortets dialektik eller dets zoom ind og ud af kroppenes verden, men han tydeliggør også at metaforen er vildledende. Den slører for at virkeligheden bliver en anden undervejs. Derfor zoomer Kurosawa heller ikke, han klipper" (232). Hvis Kurosawa havde anvendt en zoomteknik, ville han ifølge Ringgaard have understreget en kontinuitet mellem erfaring og virkelighed, men i stedet understreges bruddet ved, at der anvendes en klippeteknik. Jeg er dog ikke sikker på, at Ringgaards i øvrigt fine formelle pointe beviser det, han gerne vil have, den skal bevise. Snarere end at illustrere diskontinuiteten mellem erfaring og virkelighed viser klippeteknikken vel en diskontinuitet imellem to slags virkeligheder? Med andre ord kan der vel, på trods af klipningen, godt være tale om, at erfaring og virkelighed matcher hinanden: erfaringen af stedet set i frøperspektiv på den ene side og erfaringen af stedet set fra kortets mere geometrisk-abstrakte perspektiv på den anden. To slags virkeligheder (ja, godt nok den samme virkelighed, men "krummet" forskelligt), to erfaringer.

Apropos geometrisk-abstrakt perspektiv, kartografens perspektiv, så er det en af bogens fineste pointer – i disse tider, hvor sted synes at være løsenet, og rum synes så udskældt, hvor det lokales specificitet lovprises, og globaliseringens homogeniserende effekter kritiseres – at stedet faktisk kan opleves mere nuanceret, sanseligt og rigt, hvis man anvender kortet som hjælpemiddel, hvis man altså tager kartografien i brug. Derfor behøver Ringgaard heller ikke skamme sig over, at han måske er mere kartograf end landmåler. *Stedssans* er en fremragende kartografi over litteraturens og filmens landmålere.

Anmeldt af Søren Frank

Pligt og tilbøjelighed

Lise Busk-Jensen: *Romantikens forfatterinder*. København: Gyldendal, 2009, bind I-II (tekst) 1476 sider, bind III (forfatterkatalog, bibliografi og registre) 362 sider.

Lise Busk-Jensens disputats *Romantikens forfatterinder* falder i to store hoveddele + et omfattende registerbind. Første bind skitserer det litteraturhistoriske og feministiske grundlag for afhandlingen og giver den kvindehistoriske baggrund for romantikkens forfatterinder; samt definerer de tre store genretyper, som Busk-Jensen vil bruge i sin danske

afdeling, gennem portrætter af fem store europæiske forfattere: Jane Austens, Germaine de Staëls og George Sands ægteskabsromaner, Charlotte Brontës guvernanteroman og George Sands og Emily Brontës emancipationsromaner. Det er solidt litteraturfagligt håndværk, med grundige diskussioner af især den lidt ældre sekundærlitteratur og med klare, vægtige analyser af værkerne, især med henblik på deres socialhistoriske og kønspolitiske aspekter. Det er oplysende, men virker ikke specielt nybrydende, og det er svært i de mange klassikergennemgange at få øje på de særligt originale pointer.

De kommer derimod i afhandlingens andet hovedbind, der omhandler danske forfatterinder i perioden 1800-1870, det tidsrum Busk-Jensen har bestemt som 'romantikken'. Her erfarer vi, at de tre store grundgenrer, som første del definerede for den europæiske kvindelitteratur, nok fungerer som den overordnede skandering af periodens danske forfatterinder, men at stoffet i sig selv er så mangfoldigt og rummer et sådant mylder af forskellige profiler og problemstillinger, at genredefinitionerne til dels går i opløsning, hvad Busk-Jensen da også er helt klar over. Hele afhandlingens *raison d'être* ligger i det uhyre stof, som Busk-Jensen har trukket frem fra glemslen og behandlet med stor grundighed og veneration. Ikke alene har hun læst i hundredvis af litterære værker, hun har også fundet frem til modtagelsen i samtiden og eftertiden, og hun har researched de forskellige kvindelige forfatters livshistorier på en sådan måde, at vi får et broget og uhyre levende tidsbillede af åndslivet i Danmark i perioden 1800-1870, fortalt gennem de skrivende kvinders optik. Hvor Busk-Jensen i første bind holder sig definitioner og sonderinger efterrettelig og binder sine gennemgange ind i den videnskabelige diskurs' faste, men også lidt monotone korset, da slipper hun fortælleglæden løs i andet bind og forfølger med stor fornøjelse en tangent eller et afvigende spor, hvis hun derigennem kan fortælle en historie, der både kan oplyse og glæde. Hendes engagement i stoffet forplanter sig til læseren, og man pløjer sig igennem bindet, som læste man en velskrevet historisk roman.

Selvfølgelig er Busk-Jensen engageret i de teoretiske problemer og i de store europæiske forfatterinder. Hun har bl.a. skrevet en vægtig bog om George Sand. Men det er lige som om, genren 'en disputats' har krævet sin skærv af videnskabeligt apparat, før læselysten kunne slippes løs. Det er f.eks. påfaldende så lidt, der refereres til de store 'forbilleder' (som Busk-Jensen ofte ikke engang kan afgøre, om de danske forfatterinder faktisk har læst), når romantikkens danske forfatterinder skal præsenteres. Jo, Charlotte Brontës *Jane Eyre* var kendt i Danmark, i nogen grad de Staëls romaner, men George Sand, Jane Austen og Emily Brontë derimod så godt som ikke. Der er ingen nødvendighed i første binds analyser for forståelsen af de danske forfatterinders litterære projekter, vi kunne snildt have klaret os med et par præliminære genredefinitioner. Det er som om, institutions pligt har skullet overstås, før erkendelsesfornøjelsen har kunnet slippes løs. Dermed har Busk-Jensen fået sig en titel og en narcissistisk glæde ved at vinde på systemets (jeg siger med vilje ikke mandssamfundets) præmisser – vi andre har fået en velskrevet og medrivende bog om et par generationers danske forfatterinder, som eftertiden hovedsagelig har glemt, men som en loyal og skarpsindig læserinde nu har gjort levende for os igen. Tak for det.

Det var alle disse forfatterinders fælles projekt at skildre kvinders livsvilkår i den patriarkalske, borgerlige mellemklassefamilie, tematisere dette livs konflikter og dilemmaer – men uden at anfægte kønsdifferentieringens nødvendighed og ønskelighed. Alle disse forfatterinder vil bag de uhyre forskellige æstetiske strategier bevare og udvide

kvinders råderum i en familie, præget af en kærlig og myndig faderfigur, og styret af en kærlig og myndig Gud foroven. Hvad de stort set alle viser, er, at dette ideal er svært at realisere, faktisk umuligt, hvis man skal holde sig til en realistisk skildring af virkelighed, og det vil de kvindelige forfattere gerne. Hvad Busk-Jensen's minutiøse læsning af værker især viser, er den mangfoldighed af detaljer om kvindelivet, som ligger i dette stof, og den sociologiske indsigt deres forfatterinders skæbner giver os. Busk-Jensen fremhæver gang på gang værkernes krampagtige slutninger, når en eller anden uløselig konflikt alligevel skal postuleres løst, eller en utopisk vision skitseres, og mange gange må hun konstatere, at den litterære kvalitet i form af sproglig kohærens, logisk komposition og sammenhængende personskildring falder til jorden, fordi det tilstræbte kompromis er umuligt. Der er således også en spænding i disse romantiske forfatterskaber, måske ikke ligefrem mellem pligt og tilbøjelighed, snarere mellem drøm og virkelighed. Spændingen skærpes yderligere i periodens slutning, hvor en hel ny strategi for kvinders emancipation med det moderne gennembrud begynder at vise sig: en virkelig selvstændiggørelse, som det nye industrisamfund, der har brug for kvindelig arbejdskraft, giver mulighed for. Her står de romantiske forfatterinder af, deres ideal er stadig det gamle samfund med faste, forskellige roller til de to køn, men i ligeberettiget harmoni og følelsesmæssig inderlighed. Den position fastholder mange i tragisk stædighed langt ind i det 20. århundrede.

Perioden havde selvfølgelig nogle kvalitetsmæssige 'toppe' – Thomasine Gyllembourg i århundredets begyndelse, Mathilde Fibiger i dets midte – og Busk-Jensen demonstrerer her sine tekstanalytiske kompetencer. Her er der mange originale pointer. Men hun finder også i sit enorme stof forbavsende mange spændende værker, som det er tydeligt kun er blevet overset af eftertiden, fordi de har provokeret de samtidige mandlige kritikere. Disse kritikeres ofte perfide nedrakninger af 'damelitteraturen' er en af de mest oplysende linjer i bogen. Men selvfølgelig må Busk-Jensen ofte indrømme, at vi ikke har med 'stor' litteratur at gøre, hovedsagelig fordi disse forfatterinder ikke alene skulle fremstille et nyt indhold, men også opfinde en ny form. De havde faktisk ingen formødre, selv om Busk-Jensen bruger et helt bind på at beskrive nogle mulige. De var bare ikke særligt kendte i Danmark. Men Busk-Jensen's helt store fortjeneste er den veneration og loyalitet, hvormed hun læser disse ofte mislykkede og halvhjertede værker. Der er altid noget godt at sige om dem, altid en lille fin iagttagelse, der gemmer sig i den ellers ubehjælpomme tekst. Om det er 'forskelsfeminisme' eller 'lighedsfeminisme', aner jeg ikke, det er flot gjort, og er vel en metode i sig selv: den solidariske medlæsning af nogle forfatterskaber på disses egne præmisser og med dyb interesse for det stof, de fremlægger.

Hvad en sådan læsning så skal tjene til i en moderne debat om feminisme og kvindespørgsmål, lurer jeg på. Et slutkapitel i disputatsen om kvindelige forfatteres placering i den aktuelle kanondiskussion berører kun en flig af problemstillingen. Hvis disse mange kvindelige forfatterskaber skal trækkes frem af glemslen og – i alt fald delvist – gøres aktuelle igen, skal de ikke alene have nogle litterære kvaliteter, som vi igen kunne bruge, men også et verdensbillede, der kunne vække ny interesse hos moderne kvinder. Og mænd for så vidt. Hvad er det, Busk-Jensen vil med dem, ud over at gøre opmærksom på, at de var der i et forbavsende stort omfang og udgjorde en vigtig del af det læsende publikums åndelige horisont i de første to tredjedele af det 19. århundrede? Busk-Jensen viser fint, hvordan disse forfatterinders kamp for både kvindelig egenartethed og ligeberettigelse med mændene blev det dobbelte grundlag, som Dansk Kvindesamfund

dannedes på, og som udgjorde en stadig konflikt i dette op til vore dage. Hvor står Busk-Jensen i denne konflikt? Det synes jeg ikke er helt klart, når man læser hendes disputats, og det skal det måske heller ikke være. En disputats er ikke et stridsskrift og skal ikke gå i brechen for noget. Den skal analysere et stof til bunds og beskrive det så objektivt og fair som muligt.

Det har Busk-Jensen gjort, og tillykke med titlen. En anden én kunne godt have ønsket sig lidt mere polemik, kunnet have ønsket sig, at pligten var suspenderet en smule og tilbøjeligheden have fået mere løb. Hvad er fx denne litteraturs forhold til moderne 'kvindelitteratur', eller til forskellige former for 'triviallitteratur', sådan som Busk-Jensen ofte antyder, at den romantiske kvindelitteratur var det. Der ligger mangfoldige spændende spørgsmål og venter for enden af Busk-Jensen's enorme forskningsindsats. Man kan kun ønske, at hun selv får mulighed for at følge op på dem.

Anmeldt af Steen Klitgård Povlsen